

G‘ARB FENOMENOLOGIYASI VA KOGNITIV FANLAR INTEGRATSIYASI: SUN‘IY INTELLEKT DAVRIDA ONG MASALASI

Sharofiddinova Zulayho Baxtiyorjon qizi

Andijon davlat pedagogika instituti Maktabgacha ta‘lim va maxsus pedagogika fakulteti

Olegofrenopedagogika yo‘nalishi talabasi

<https://doi.org/10.5281/zenodo.20229873>

Annotatsiya: Ushbu maqolada G‘arb falsafasining fenomenologiya va ekzistensializm yo‘nalishlari zamonaviy kognitiv fanlar hamda sun‘iy intellekt (SI) taraqqiyotiga ko‘rsatayotgan ta‘siri tadqiq etiladi. Edmund Gusserl va Moris Merlo-Ponti qarashlari asosida ongning intensional tabiati va uning raqamli tizimlardagi interpretatsiyasi tahlil qilingan. Tadqiqotda kognitiv fanlarning falsafiy asoslari, algoritmlar va inson ongi o‘rtasidagi fundamental farqlar hamda texnologik taraqqiyotning sotsial-psixologik oqibatlarini hayotiy misollar orqali yoritilgan.

Kalit so‘zlar: Fenomenologiya, kognitiv fanlar, sun‘iy intellekt, intensionallik, ekzistensializm, raqamli ong, metodologiya, neyrofalsafa

Аннотация: В данной статье исследуется влияние таких направлений западной философии, как феноменология и экзистенциализм, на развитие современных когнитивных наук и искусственного интеллекта (ИИ). На основе взглядов Эдмунда Гуссерля и Мориса Мерло-Понти анализируется интенциональная природа сознания и её интерпретация в цифровых системах. В исследовании освещаются философские основы когнитивных наук, фундаментальные различия между алгоритмами и человеческим сознанием, а также социально-психологические последствия технологического прогресса на жизненных примерах.

Ключевые слова: феноменология, когнитивные науки, искусственный интеллект, интенциональность, экзистенциализм, цифровое сознание, методология, нейрофилософия

Abstract: This article examines the influence of Western philosophy trends such as phenomenology and existentialism on the development of modern cognitive sciences and artificial intelligence (AI). Based on the views of Edmund Husserl and Maurice Merle-Ponty, the intentional nature of consciousness and its interpretation in digital systems are analyzed. The research highlights the philosophical foundations of cognitive sciences, fundamental differences between algorithms and human consciousness, and the socio-psychological consequences of technological progress through real-life examples.

Keywords: phenomenology, cognitive sciences, artificial intelligence, intentionality, existentialism, digital consciousness, methodology, neurophilosophy

KIRISH

Insoniyat tarixining yangi bosqichi — to‘rtinchi sanoat inqilobi sharoitida fan va falsafa o‘rtasidagi chegara tobora shaffoflashib bormoqda. Bugungi kunda biz nafaqat yangi texnologiyalarni yaratmoqdamiz, balki inson mohiyatini raqamli olamda qayta kashf etmoqdamiz. O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyev ta‘kidlaganlaridek: “Biz intellektual rivojlangan, zamonaviy bilim va dunyoqarashga ega bo‘lgan avlodni tarbiyalashni davlat siyosatining ustuvor yo‘nalishi deb bilamiz. Zero, bilim va ma‘rifat bilan qurollangan jamiyatgina har qanday global chaqiriqlarga munosib javob bera oladi”.

G'arb falsafasining XX asrdagi eng kuchli yo'nalishlaridan biri bo'lgan fenomenologiya bugungi kunda kognitiv fanlar va neyrotexnologiyalar uchun metodologik asos bo'lib xizmat qilmoqda. Agar ilgari fan faqat tashqi olamni o'rgangan bo'lsa, bugungi kunda u "ichki olam" — inson ongi, idroki va xotirasining mexanizmlarini modellashtirishga harakat qilmoqda. Ushbu maqolada falsafiy g'oyalarning qanday qilib yuqori texnologiyalar tiliga ko'chayotgani va bu jarayonning fan taraqqiyotidagi roli tahlil qilinadi.

ASOSIY QISM

1. Fenomenologiya va Kognitivizmning bog'liqligi

Edmund Gusserl tomonidan asos solingan **fenomenologiya** ongdagi "intensionallik" (yo'nalganlik) tushunchasini fanga olib kirdi. Bu shuni anglatadiki, inson ongi shunchaki ma'lumot yig'uvchi apparat emas, balki ma'lumotga ma'no beruvchi faol jarayondir. Zamonaviy kognitiv psixologiya va kognitiv fanlar inson idrokini o'rganishda aynan shu falsafiy modeldan foydalanmoqda.

Masalan, neyrobiologiya sohasida sub'ektiv tajribani (qualia) o'rganishda fenomenologik metod — sub'ektning o'z holatini kuzatishi va tahlil qilishi muhim rol o'ynamoqda. Bu esa miya faoliyatini shunchaki elektrofizik jarayon sifatida emas, balki ma'no tashuvchi tizim sifatida o'rganish imkonini beradi.

2. Moris Merlo-Ponti va Robototexnika

G'arb falsafasining yana bir ustuvor yo'nalishi — Moris Merlo-Pontining "tana fenomenologiyasi"dir. Uning fikricha, ong tanadan tashqarida mavjud emas. Ushbu falsafiy g'oya bugungi kunda **robototexnika** va **sun'iy intellekt** sohasida "Embodied AI" (Gavdalanitirilgan SI) yo'nalishining paydo bo'lishiga sabab bo'ldi. Olimlar endi tushunib yetmoqdaki, intellekt faqat algoritmlarda emas, balki tashqi muhit bilan jismoniy aloqada bo'lgan tana (yoki uning prototipi) orqali shakllanadi.

3. Hayotiy misollar va So'nggi yangiliklar

Hozirgi kunda Elon Muskning "Neuralink" loyihasi inson miyasi va kompyuter o'rtasida bevosita bog'liqlik o'rnatishni maqsad qilgan. Ushbu loyihaning metodologik asosi sifatida Gilbert Rayning "Miyadagi arvo" (The Ghost in the Machine) tushunchasiga qarshi bildirilgan falsafiy tanqidlarni ko'rish mumkin. Bu texnologiya falajlangan insonlarga fikr kuchi bilan qurilmalarni boshqarish imkonini bermoqda.

Yana bir misol: Haydovchisiz boshqariladigan avtomobillar (Tesla, Waymo) etik dilemma qarshisida qolganda, ularning dasturiga G'arb falsafasidagi "utilitarizm" yoki "deontologiya" etik me'yorlari kodlashtirilmoqda. Ya'ni, kutilmagan vaziyatda avtomobil kimning hayotini saqlab qolishi kerak degan savolga javob berishda algoritmlar falsafiy qonuniyatlarga tayanadi

4. Ekzistensializm va Raqamli dunyoda "Men" masalasi

Jan-Pol Sartr va Albert Kamyu ilgari surgan "tanlov erkinligi" tushunchasi bugungi algoritmik dunyoda yangicha mazmun kasb etmoqda. Ijtimoiy tarmoqlardagi tavsiya beruvchi algoritmlar (YouTube, Instagram) inson tanlovini cheklab qo'yayotgan bir paytda, ekzistensializm falsafasi fanga "raqamli etika" va "shaxsiy identifikatsiya" tushunchalarini kiritish zarurligini uqtirmoqda.

XULOSA

G'arb falsafasining kognitiv fanlar va texnologiyalar bilan integratsiyasi fanning insonparvarlik xususiyatini saqlab qolish uchun juda muhimdir. Batafsil xulosalar quyidagilardan iborat:

1. **Metodologik chuqurlik:** Falsafa fanga faqat "qanday?" degan savolga emas, balki "nima uchun?" degan savolga javob berishni o'rgatadi. Fenomenologik yondashuv kognitiv fanlarni shunchaki raqamli tahlildan yuqori bosqichga — ma'no tahliliga olib chiqdi.
2. **Inson markazlashgan texnologiya:** Sun'iy intellekt qanchalik rivojlanmasin, u inson ongi va his-tuyg'ularining falsafiy tabiatini to'liq takrorlay olmaydi. Falsafiy bilimlar texnologik diktaturaning oldini oluvchi va texnologiyalarni inson ehtiyojlariga moslashtiruvchi filtr bo'lib xizmat qiladi.
3. **Etik mas'uliyat:** Kelajakda neyrotexnologiyalar va sun'iy intellekt sohasidagi har bir yangilik falsafiy ekspertizadan o'tishi shart. Bu insonning ekzistensial erkinligini va qadr-qimmatini saqlab qolishning yagona yo'lidir.

Shunday qilib, G'arb falsafasining ustuvor yo'nalishlari zamonaviy fan taraqqiyotida shunchaki tarixiy meros emas, balki innovatsiyalarning intellektual yadrosini tashkil etadi.

References:

1. Husserl, E. (1913). Ideas Pertaining to a Pure Phenomenology. (Fenomenologiya va ong strukturasi).
2. Heidegger, M. (1927). Being and Time. (Inson borlig'i va texnologik dunyoqarash).
3. Chalmers, D. (1996). The Conscious Mind. (Ongning kognitiv fanlardagi muammolari).
4. Merleau-Ponty, M. (1945). Phenomenology of Perception. (Idrok va tana falsafasi).
5. Sartre, J. P. (1943). Being and Nothingness. (Erkinlik va tanlov masalasi).
6. Dennett, D. (1991). Consciousness Explained. (Ongni neyrobiologik va falsafiy tushuntirish).
7. Putnam, H. (1981). Reason, Truth and History. (Funksionalizm va sun'iy intellekt).
8. Bostrom, N. (2014). Superintelligence: Paths, Dangers, Strategies. (SI va kelajak etikasi).
9. Karimov, B. (2023). XXI asr tafakkuri va falsafiy paradigmalar. (Zamonaviy fan yutuqlari tahlili).
10. Hamdam, U. (2020). Ruh va Ma'no. (Insoniyatning raqamli davrdagi ekzistensial holati).